

СТРОИТЕЛНИ ПОХВАТИ В ПРЕСЛАВСКИТЕ КРЕПОСТНИ СТЕНИ (IX-X ВЕК)

Станислав Иванов (Шумен)

Проучванията на преславската крепост започват преди почти 100 години, когато К. Шкорпил и Ф. Успенски разкриват част от северната порта и североизточната кръгла ъглова кула на вътрешната крепост и според сходния начин на градеж ги отнасят към времето, когато е построена блисковската крепост¹. По-късно при едно наводнение на р. Тича бил изровен един фрагмент от източната стена на външната крепост, което е повод за нейното изследване². Целенасоченото проучване на крепостните съоръжения е продължено от К. Миятев, който разкрива част от стената, западно от северната порта на вътрешната крепост. Тогава са проучени 90 м от нейното трасе, като се установява и наличието на нов елемент от преславската фортификация - четириъгълна в план кула, издаваща се пред фронта на куртината³. След двадесетгодишно прекъсване проучванията са подновени от В. Иванова-Мавродинова, която насочва своето внимание към южния сектор на Вътрешния град, попадайки на южната порта. При тези проучвания са разкрити и части от стената западно и източно от портата, а така също и югоизточната кръгла кула⁴. В следващите години проучванията отново се насочват към външната крепостна стена. Близко до изровеният от водите на Тича фрагмент В. Иванова-Мавродинова разкрива останките на порта, различаваща се по план от портите на вътрешната крепост. По-късно Т. Тотев проучва еднаква по план порта, намираща се по средата на северната стена на външната крепост. Тук за пръв път е установено и наличието на масивна външна стълба до портата и стената⁵.

През 70-те години на XX век започва нов етап в проучванията, като се поставя и началото на планомерно разкриване на вътрешния отбранителен пояс, и се проучват отделни сектори от трасето на външния⁶. Добиват се

¹ *К. Шкорпил*. Паметници от столица Преслав. – България 1000 години 927-1927. С., 1927, 222-223.

² *Б. Филов*. Старата крепостна стена в Преслав. - ИБАД, IV, 1914, 251-252.

³ *К. Миятев*. Разкопки на "Вътрешния град" в Преслав. - ИИД София, XI-XII, 1931-1932, 151-159.

⁴ *В. Иванова*. Южната порта на Вътрешния град в Преслав, нейният градеж и архитектурен тип. – ИАИ, XXII, 1959, 133-171; *Б. Игнатов*. Южната порта на Вътрешната крепост в Преслав, като обект за консервация и реставрация. – ИАИ, XXII, 1959, 173-208.

⁵ Разкопките на В. Иванова не са публикувани. *Т. Тотев*. Северната порта на Външния град в Преслав и някои наблюдения за градската крепостна стена покрай Тича (р. Камчия). – ИИМВ, IX (XXIV), Варна, 1973, 304-312.

⁶ *С. Лицифов*. Проучване на фортификационните съоръжения от Вътрешния град на Велики Преслав (1975-1976). – ГНПМ, т. 6, 1976, 44-73; Строителна техника, конструктивни особености и материали при Източната (Ранна) защитна стена на Велики Преслав (разкопки

важни сведения за датировката на крепостното строителство и се получават нови данни за начина на градеж на крепостните съоръжения. По това време се попада и на една неизвестна, трета крепостна стена на територията на Вътрешния град⁷. Разкриването на тази стена поражда спорове относно датировката, които продължават и до днес. Данните от първите разкопки не са публикувани, което допълнително увеличава неяснотите около нея. Отделни нейни участъци са проучени във връзка с разкриването на различни паметници, но все още не всички резултати от проучванията са обнародвани⁸.

В преславското крепостно строителство се наблюдават много сходни черти по отношение техниките на градеж на разновременни паметници, но същевременно се констатираат различия и особености. Някои от особеностите вече са били коментирани в литературата, но други са останали встрани от вниманието на изследвачите. Някои от тях могат да бъдат свързани с определен маниер на работа, практикуван от строителите, докато други са били налагани от обстоятелствата, най-вероятно свързани с характера на земната основа.

Най-голямо сходство се наблюдава в използвания строителен материал. Общата прилика между отделните крепостни стени е в градежа на основите им, за които като основен строителен материал са използвани

1978-1979 г и 1982-1983 г). – ГНПМ, т. 12, 1982, 133-164; **Д. Овчаров**. Разкопки и проучвания на източната стена на Вътрешния град в Преслав (1970-1976). – Плиска-Преслав, 4, 1985, 132-160; **Ж. Аладжов**. Разкопки и проучвания на ранната северна крепостна стена на Велики Преслав. – Плиска-Преслав, 4, 1985, 161-176; **С. Витлянов**. Южната крепостна стена на Вътрешния град на Преслав. – Плиска-Преслав, 4, 1985, 177-188; **П. Гатев**. Северната крепостна стена на Вътрешния град в Преслав по данни от разкопките (1973-1977). – Плиска-Преслав, 4, 1985, 189-199; **Р. Рашиев**. Проучвания на външната крепостна стена в Преслав. – Плиска-Преслав, 4, 1985, 215-222; **С. Бонев**. Наблюдения и разкопки по външната крепостна стена на Преслав. – Плиска-Преслав, 5, 1992, 212-215.

⁷ **Д. Василева**. Основите на монументалните паметници от Първата българска държава. – Архитектурата на Първата и Втората българска държава, София, 1975, 295-296; **И. Акрабова-Жандова, арх. Д. Василева, А. Иванова, Т. Михайлова**. Новооткрита крепостна стена във Вътрешния град. – АОР през 1976. София, 1977, 100-101; **И. Жандова, А. Иванова, Д. Василева**. Разкопки на крепостната стена южно от Дворцовия комплекс в Преслав. – АОР през 1978. София, 1979, 122-123.

⁸ **С. Бонев**. Нови наблюдения на южната стена на преславския аул. – ППИК, 2, 1991, 259-272; Царският дворец във Велики Преслав. Площадът с фиалата (IX-XIV век). Велико Търново, 1998, 20-43; **Ж. Аладжов, С. Бонев, С. Витлянов, Т. Михайлова**. Нови проучвания на една от крепостните стени във Вътрешния град на Преслав. – Приноси към българската археология, I, 1992, 48-52; **Д. Овчаров, Ж. Аладжов, Н. Овчаров**. Големият царски дворец във Велики Преслав, т. I. Преславската патриаршия през X в. София, 1991, 9-11; **Т. Михайлова, И. Йорданов**. Разкопки на обект Административна сграда – Велики Преслав. – АОР през 1988. Кърджали, 1989, 114-115; **Т. Михайлова**. Разкопки на обект “Административна сграда” в Преслав. АОР през 1992-1993 години. Велико Търново, 1994, 102.

ломени камъни, речни волутъци и речна баластра, а за спойващ елемент - глина⁹. Като основна разлика може да бъде посочено използването на пилоти при някои от крепостните стени¹⁰ и отсъствието им - при други. По отношение на суперструкцията също могат да бъдат посочени сходства по отношение на строителния материал, но тук се откроява преди всичко една съществена разлика в използваните техники на строеж. Преславските крепостни съоръжения са изградени в две строителни техники - *opus quadratum* и *opus implectum*. В първата техника са изпълнени стените на най-вътрешното укрепление с неговото разширение в южна посока и на първоначалния Вътрешен град¹¹, а във втората - стените на северното разширение на Вътрешния град и на външната крепост¹². Прави впечатление съчетанието на пилоти в основата и техниката *opus implectum*, използвана при градежа във височина. Вероятно в този случай пилотите са използвани за допълнителното заздравяване на градеж, който вследствие различния материал във височина е предполагал различно натоварване върху основата. Повече данни за особеностите на изграждането на крепостните съоръжения са постъпили за техните основи и долната част на стените, което се дължи на силното им обезличаване във височина. В някои пунктове от стените добитите данни се дължат на останените върху горния край на основата отпечатъци от блоковете на суперструкцията. Това затруднява открояването на особеностите при нейното изграждане.

Наблюденията, извършени на основите на преславските крепостни съоръжения, показват някои особености, които биха могли да се изтъкват като стриктно придържане от страна на строителите към изискванията, зададени от ръководителя или поръчителя на строителството. Като такива биха могли да се посочат използването на особено големи по размери камъни при основите на стените на най-вътрешното укрепление и на северната добавка на Вътрешния град¹³. В основите на останалите стени са използвани различни по големина камъни. При първоначалната северна стена на вътрешната крепост дори са установени сектори от основата, в които тя е изградена от различен по вид и размери камъни. То може да се свърже или с определен маниер на строеж или с липсата на специални изисквания към строителния материал и

⁹ *Д. Василева*. Основите на ..., 296.

¹⁰ *П. Гатев*, цит. съч., 190; *Д. Овчаров*. Разкопки и ..., 144; *Р. Рашиев*, цит. съч., 216; *С. Бонев*. Наблюдения и ..., 213.

¹¹ *Д. Овчаров*, *Ж. Аладжов*, *Н. Овчаров*, цит. съч., 9; *С. Бонев*. Царският дворец ..., 26; *Д. Овчаров*. Разкопки и ..., 133-134, 141; *Ж. Аладжов*, цит. съч., 161; *С. Витлянов*, цит. съч., 177-179.

¹² *К. Шкорпил*, цит. съч., 189-190; *К. Миятев*, цит. съч., 152-153; *П. Гатев*, цит. съч., 191; *С. Бонев*. Наблюдения ..., 213-214.

¹³ *С. Бонев*. Царският дворец ..., 24; *Д. Овчаров*, *Ж. Аладжов*, *Н. Овчаров*, цит. съч., 9; *П. Гатев*, цит. съч., 190.

използването на такъв, който е бил в наличност към момента на полагането в основата¹⁴.

При използването на пилоти също се забелязват два начина на поставяне. Първият се наблюдава по трасето на стената от северната добавка на Вътрешния град (обр. 1). Тук те са забити на дъното на изкопа, като само краищата им стърчат с около 0,20 м над него¹⁵. Така теренът под основата е бил уплътнен допълнително, за да понесе натоварването от тежестта на стената във височина. Вторият начин се наблюдава при основата на външната крепостна стена¹⁶. Тук пилотите преминават през цялата дебелина на основата, като почти достигат до горният ѝ край (обр. 2, 3 б). Долната им част е забита на малка дълбочина в песъчливия терен под основата. Прави впечатление, че в пунктовете, където се наблюдава този начин на поставянето на пилотите, основата най-често е изградена от дребни камъни и речна баластра, редуващи се на прослойки с чиста глина (обр. 3). В тези случаи би могло да се допусне, че пилотите са били забити, ако не след полагането на цялата основа, то след като били положени един-два пласта от нея¹⁷. По този начин би се уплътнил не само пластът под основата, но и долната ѝ част. Не във всички проучени части на тази стена е регистрирано използването на пилоти. Липсата им се наблюдава в места, където основата или достига до мергелова скала, или там, където при градежа на основата са използвани по-големи камъни¹⁸. Като изключение в използването на пилоти може да се посочи югозападната кръгла кула от добавката на най-вътрешното укрепление. Тук основата на кулата е долепена на фуга към тази на стената, а основата на стената не прекъсва във вътрешността на кулата. При противоположната югоизточна кула на същата стена основите на стената и кулата са конструктивно свързани и основата на стената не продължава в нейната вътрешност¹⁹. Тази ситуация вероятно се дължи на факта, че в първоначалния проект не се е предвиждало в ъглите да има кули, а самата промяна станала в процеса на строителството. Друго обяснение може да се търси в стила на строеж, прилаган от различните строители.

Прави впечатление, че при повечето стени не се среща изявен стремеж за преодоляването на денивелацията на терена още от основите, а едва от нивото на суперструкцията. В този аспект се откроява способът на изграждане на основата на южната стена на най-вътрешното укрепление, където чрез стъпаловидното ѝ изграждане се преодолява съществуващият

¹⁴ *Ж. Аладжов*, цит. съч., 161.

¹⁵ *П. Гатев*, цит. съч., 190.

¹⁶ *Р. Рашиев*, цит. съч., 216; С. Бонев. Наблюдения ..., 213.

¹⁷ *Р. Рашиев*, цит. съч., 217, обр. 7.

¹⁸ *Р. Рашиев*, цит. съч., 220, обр. 17; Т. Тотев, цит. съч., 308-309.

¹⁹ *С. Бонев*, Царският дворец ..., 26-29.

наклон в източна посока²⁰. По-различно е преодоляно рязкото понижаване на терена по трасето на източната крепостна стена на Вътрешния град северно от портата, където някога е съществувало суходолие. Тук основата на стената е с дълбочина 3,40 м – най-дълбоката основа, регистрирана в Преслав, и по цялата си дебелина е градена с каменни блокове в *opus quadratum*. Най-долният ред каменни блокове от нея са на дълбочина 0,60 м от тогавашния терен, като лежат направо върху материка. От наблюденията, извършени при проучването на основата в този участък е установено, че тя е градена в южния край преди подравняването на терена, а в северния – след това. И при двата сондажа блоковете, които попадат под нивото на тогавашния терен, са с отстъп на вътре от “лицето” на основата, и под тях не е отразено допълнително укрепване на терена²¹.

При изграждането на суперструкцията на стените също могат да бъдат отбелязани някои особености и отклонения от редовния градеж, въпреки ниската им запазеност. Такива отклонения се забелязват още при изграждането на цокълният ред, най-вече на крепостната стена на Вътрешния град. При изграждането на стените е съблюдавано ширината на основата и на стената във височина да са равни. Това изискване е спазвано, но на много места се срещат отклонения. Трябва да се посочи ситуацията при южната стена на Вътрешния град, където основата почти по цялото протежение е по-широка от надземния градеж. Освен това от запад на изток тази ширина намалява, като при южната порта блоковете от цокълният ред излизат извън основата²². Това състояние се обяснява с предприемането на специални мерки да се избегне свличането на стената поради денивелацията на терена, или защото е смятано, че той не е особено стабилен в този сектор. Тук се наблюдава и по-особено изграждане на цокъла. Отбелязано е от разкопвача, че блоковете по външното лице на стената са по-високи от тези по вътрешното²³. Изборът на различни по височина блокове за двете лица трябва да потърси обяснение в стремежа да се хоризонтира стената по нейната ширина, като се избегне денивелацията. При източната крепостна стена на Вътрешния град не се наблюдава такава особеност. Тук блоковете от цокъла по двете лица са разположени на различни нива, като тези отвътре стоят по-високо (обр. 4). Поради по-голямата денивелация стената е хоризонтирана по друг начин и при външното лице над терена се явява един ред блокове повече във височина²⁴.

²⁰ Д. Овчаров, Ж. Аладжов, Н. Овчаров. Големият царски дворец ..., 9.

²¹ С. Лисицов. Строителна техника ..., 135.

²² Б. Игнатов, цит. съч., 179; С. Витлянов, цит. съч., 179.

²³ С. Витлянов, цит. съч., 179.

²⁴ Д. Овчаров. Разкопки ..., 141, обр. 18; С. Лисицов. Строителна техника ..., 134.

Блоковете от цокъла са поставяни в повечето случаи напречно на оста на стената²⁵, но при стената на най-вътрешното укрепление е отбелязано, че са поставяни чрез редуване на надлъжни и напречни блокове²⁶. Това подреждане на блоковете във височина е отбелязано навсякъде, но не се е спазвало последователно. В повечето случаи се наблюдава опит да се избегне застъпването на вертикалните фуги от два съседни реда²⁷. При квадратната зидария вътрешността на стената е запълвана с различни по големина, не винаги добре обработени блокове, а за спойка е използван бял хоросан. При южната порта на Вътрешния град е отбелязано използването на правилно одялани блокове и във вътрешността на стените²⁸. При другите порти и при кулите не е отбелязана изрично подобна ситуация, но тя може да се допусне, тъй като на тези съоръжения, особено на портите, се обръщало специално внимание, и те са били изграждани от най-опитните майстори. При градежа *opus implectum* във вътрешността на стената е изливан пълнеж от бял хоросан, примесен с ломени камъни, като на места са поставяни и по-големи блокове, за да се постигне превръзка между лицата на стената. Изливането на блокажа е извършвано последователно след изграждането на един или няколко реда по лицата²⁹. И при двата типа градеж се забелязва опит да бъде постигнато известно хоризонтиране на отделните редове по дължината на стената. При стената на северната добавка на Вътрешния град това е постигнато дори с поставянето на плоски камъни между два съседни реда³⁰. Иначе стените са следвали денивелацията на терена. Наблюдаваното вълнообразно нагъване в хоризонтален план се дължи най-вече на различното слягане на основите и терена под тях³¹. На външната крепостна стена покрай р. Тича е било отделено специално внимание, като са взети особени мерки за защита на стената срещу подкопаването ѝ от реката. Основата е била облицована с камъни, а във височина е бил изграден двустъпален цокъл (обр. 5). По този начин е била защитена както основата, така и стената³².

При изграждането на портите и кулите се наблюдават два начина на свързването им със стената. Предварително трябва да се посочи, че само за

²⁵ Д. Овчаров. Разкопки ..., 134, 141, 144; С. Витлянов, цит. съч., 177; П. Гатев, цит. съч., 190.

²⁶ Д. Овчаров, Ж. Аладжов, Н. Овчаров, цит. съч., 9.

²⁷ Д. Овчаров. Разкопки ..., 145; П. Гатев, цит. съч., 191; С. Лисицов. Проучване фортификационните ..., 47.

²⁸ Д. Овчаров. Разкопки ..., 141; Б. Игнатов, цит. съч., 185.

²⁹ К. Шкорпил, цит. съч., 189; К. Миятев, цит. съч., 152-153; Д. Овчаров. Разкопки ..., 144-145; П. Гатев, цит. съч., 191; С. Лисицов. Проучване фортификационните ..., 47; С. Бонев. Наблюдения и ..., 213-214.

³⁰ П. Гатев, цит. съч., 191.

³¹ Д. Евстатицев, Р. Раишев. Инженерно-геоложки условия на Велики Преслав. – МПК, 1981, 3, 28.

³² Т. Тотев, цит. съч., 311-312; С. Бонев. Наблюдения и ..., 214.

част от тях в литературата изрично е посочен начинът им на свързване. В единия случай стените и прилежащите им съоръжения са конструктивно свързани още от основи, а в другия такава връзка се наблюдава само при суперструкцията, като основите им са на фуга. Не във всички случаи, когато долепването на основите е на фуга, може да се говори за разновременни градежи. Най-ярък пример в това отношение е портата на южното разширение на най-вътрешното укрепление. Тук основите на страничните масиви на портата са долепени на фуга към тези на стената, но подравнителният пласт хоросан върху тях е излят равномерно и едновременно върху двата градежа (обр. 6)³³. Друг подобен пример по същата стена вече бе отбелязан при югозападната кръгла кула.

По-различна е ситуацията, засвидетелствана при крепостната стена на северната добавка на Вътрешния град. Основите на правоъгълните кули II и V по северната стена на добавката са на фуга спрямо тези на стената³⁴. Това според С. Бояджиев се дължи на по-късното им построяване. Към тях той прибавя и кула III, въпреки, че както сам той отбелязва, липсват наблюдения за нейните основи. Като изградена заедно със стената той приема само кула IV³⁵, макар че при нея е отбелязано свързване на основите с тези на стената чрез конструктивна фуга³⁶. При тези кули връзката им с крепостната стена е осъществена във височина над основите, но не са отбелязани данни, които да показват наличието на преустройства, дължащи се на вторичността на кулите спрямо стената в местата на свързването им. Такова преустройство е регистрирано при кула I на източната стена на добавката, но тук пък липсват данни за основите³⁷. Поради липсата на достатъчно данни предположението за по-късното им изграждане не може да бъде категорично отхвърлено, но също така може да е резултат от ремонти по стената и кулата.

За завършека на крепостните стени, порти и кули във височина са изказвани само предположения, тъй като липсват сигурни данни. Без съмнение, най-отгоре те завършвали с бойни пътеки и площадки, по които са се движели защитниците, и които са били оградени с парапет, завършващ със зъбери, покрити с капаци. При проучването на крепостната стена на добавката на Вътрешния град покрай външното ѝ лице са открити късове хоросан с примеси от счукана тухла, върху които са останали залепени или се откриват отпечатыци от тухли. Някои от тези късове са с

³³ *Ж. Аладжов, С. Бонев, С. Витлянов, Т. Михайлова*, цит. съч., 50; *С. Бонев*. Царският дворец ..., 32. Тук искам да изкажа благодарност на ст. н. с. С. Бонев за предоставената снимка, илюстрираща начина на свързване на основите на стената и портата.

³⁴ *П. Гатев*, цит. съч., 192-193.

³⁵ *С. Бояджиев*. Северното разширение на вътрешното укрепление на Велики Преслав. – Преслав, 5, 1993, 179-180.

³⁶ *П. Гатев*, цит. съч., 193.

³⁷ *С. Бояджиев*, цит. съч., 180-181; *С. Лисицов*. Проучване фортификационните ..., 49-51.

голяма дебелина и са с една лицева страна. Разкопвачът смята, че произхождат от парапета на стената³⁸. Това предположение би могло да се приеме с допускането, че ако не целият парапет е бил с тухлена зидария, то поне по външното му лице е имало тухлена облицовка. Подобно използване на тухли се предполага и при западната порта в Плиска³⁹. Вероятно тази облицовка (освен естетическата си функция) е трябвало преди всичко да омекоти попаденията на стенобойните машини.

Прави впечатление, че при повечето от разкритите порти в плана на основите им не е заложено разположението и вида на вратите⁴⁰. Явно се е практикувало разпределението да се проявява едва от цокълния ред. Изключение се явява южната порта на външната крепост, където в заложения план на основите е маркирано мястото на една врата⁴¹.

Отбелязаните сходства и разлики в градежа на отделните стени сами по себе си не могат да бъдат сигурен датиращ белег. Това важи в най-голяма степен за външната крепостна стена, чиято датировка се извежда предимно въз основа на начина на изграждането ѝ⁴². Както се видя от направения кратък преглед, тя няма пълен аналог сред останалите стени. Такава аналогия се наблюдава по отношение стените на Вътрешния град (без добавката от север), на най-вътрешното укрепление и неговото разширение на юг. Но тук вече има разлика в наличието и типа на принадлежащите им съоръжения. По отношение на датировката им все още продължават споровете за последователността на появата им⁴³. Поради липса на пряка връзка между тях хронологическото им подреждане се определя и по съотношението им спрямо откритите в района паметници⁴⁴. Прави впечатление незавършеността на добавката на най-вътрешното укрепление. Източната му стена завършва с чупка на запад, но няма данни да е продължавала в тази посока⁴⁵. Този пункт засега остава неясен. Възможно е да става дума за промяна в първоначалните намерения и от разширяване на укреплението да се е преминало към строеж на нова крепост, при която се появяват нови отбранителни елементи – нов тип порти и кули по ъглите. Освен това, съпоставяйки плановете на разкритите части от най-вътрешното укрепление с добавката от юг и Вътрешния град с

³⁸ П. Гатев, цит. съч., 191.

³⁹ С. Михайлов. Разкопки на Западната порта в Плиска. – ИАИ, XXXIV, 1974, 226.

⁴⁰ Т. Тотев, цит. съч., 307, обр. 3; Д. Овчаров. Разкопки ..., 138, обр. 13; Ж. Аладжов, цит. съч., 162, обр. 2; Ж. Аладжов, С. Бонев, С. Витлянов, Т. Михайлова, цит. съч., 50, обр. 4; С. Бонев. Царският дворец ..., 33, обр. 11; 34, обр. 12.

⁴¹ Р. Рашиев, цит. съч., 219, обр. 15.

⁴² Д. Овчаров. Нови данни за укрепителната система на Преслав. – Архитектурата на Първата и Втората българска държава. София, 1975, 117.

⁴³ Преглед на основните тези виж в С. Бонев. Царският дворец ..., 21-23.

⁴⁴ Р. Рашиев. Преслав в периода до покръстването. – Юбилеен сборник в чест на проф. Димитър Овчаров. Велико Търново, 2002, 59.

⁴⁵ С. Бонев. Царският дворец ..., 21.

добавката от север се забелязва, че има доста голямо сходство в плановото им разположение.

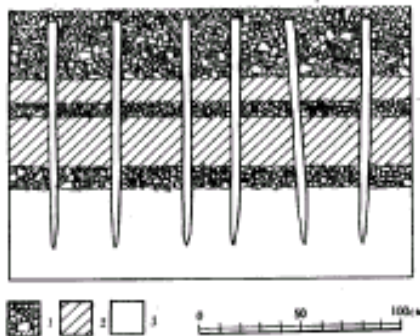
В начина на строеж, прилаган в крепостното строителство на Преслав, се откриват много сходни белези с други паметници от периода на Първата българска държава, което показва единна строителна практика, съществувала през този период. В това отношение особено ясно се открояват приликите на отделните преславски крепостни стени и тези от Плиска и укреплението при с. Хан Крум, които са и най-близки по своето териториално разположение. Въпреки сходствата се открояват и някои специфични черти, които могат да се определят като характерни за Преслав, и които са били наложени от специфичните условия на местността, върху която той е разположен.

СЪКРАЩЕНИЯ

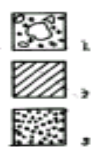
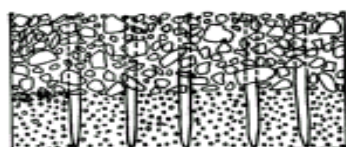
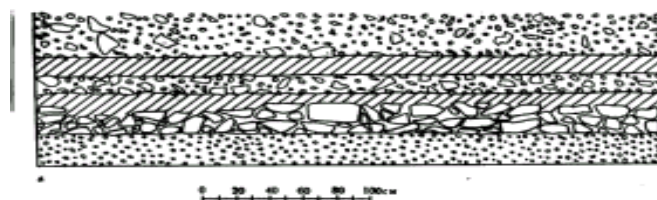
АОР – Археологически открития и разкопки
ГНПМ – Годишник на Националния политехнически музей
ИАИ – Известия на Археологическия институт
ИИД София – Известия на историческото дружество София
ИНМВ – Известия на Народния музей Варна
МПК – Музеи и паметници на културата
ППИК – Проблеми на прабългарската история и култура

Обр. 1

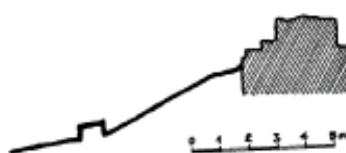
Обр. 2

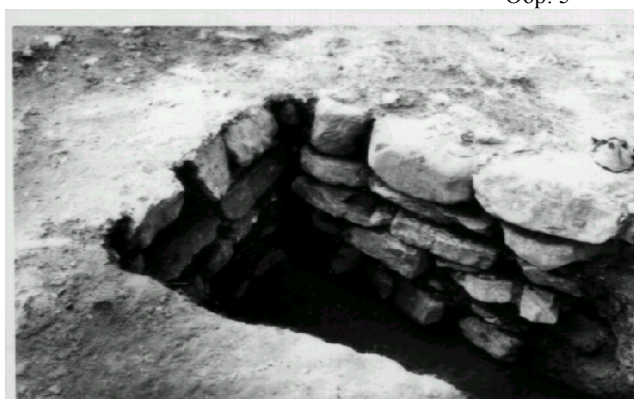
Обр. 3

Обр. 4

Обр. 5

Обр. 6

СПИСЪК НА ОБРАЗЦИТЕ

Обр. 1. Разрез на крепостната стена от северната добавка на Вътрешния град (по Д. Овчаров).

Обр. 2. Изглед от субструкцията на външната северна крепостна стена (по Р. Рашев).

ЛЕГЕНДА: 1. Речен чакъл и волутъци.

2. Глина.

3. Здрав терен.

Обр. 3. Субструкция на Южната порта на външната крепостна стена (по Р. Рашев).

а – западно крило на портата

б – източно крило на портата

ЛЕГЕНДА: 1. Речен чакъл и волутъци.

2. Глина.

3. Естествен чакълест слой.

Обр. 4. Разрез на източната крепостна стена на Вътрешния град, северно от Източната порта (по Д. Овчаров).

Обр. 5. Разрез на външната крепостна стена покрай Тича (по Т. Тотев).

Обр. 6. Основите на стената и портата от южната добавка на най-вътрешното укрепление.

WAYS OF BUILDING OF THE FORTRESS WALLS IN PRES LAV (9th – 10th CENTURY)

Stanislav Ivanov

(Summary)

In this work are briefly examined the ways of building of the separate fortress walls in Preslav. Some special features, related to the working style of the different groups of builders and according with the specific conditions called by the terrain they are built upon, are pointed out. The accent is on several features which can be determined as characteristic of Preslav. Despite the peculiarities described, Preslav is not standing isolated from the other fortresses of the First Bulgarian Kingdom.